

BOLESŁAW WOSZCZYŃSKI

WYPADKI MAJOWE 1926 ROKU W LICZBACH

Sprawy zniszczeń spowodowanych wydarzeniami majowymi nie omawiano dotychczas w oparciu o pełną bazę źródłową. Autorzy wielu opracowań podawali przybliżone liczby strat, przede wszystkim personalnych¹. Spowodowane to było tym, że w okresie międzywojennym nie było dostępu do materiałów wytworzonych przez jednostki wojskowe, które uczestniczyły w wypadkach².

Po roku 1945 korzystano jedynie z wspomnień, relacji czy prasy poprzednich lat, gdzie autorzy podawali tylko informacje przybliżone. Wciąż brak było pełnych akt archiwalnych do tych zagadnień.

W roku 1964 Centralne Archiwum Wojskowe otrzymało ze Związku Radzieckiego, w ramach rewindykacji, znaczną ilość akt wytworzonych przez różne jednostki wojskowe w okresie międzywojennym. Wśród materiałów tego zbioru znalazły się też dokumenty informujące również o wypadkach majowych 1926. Część z nich zawiera dane o sytuacji personalnej i materialnej w tym okresie, sporządzone przez specjalnie do tego wówczas powołany organ wojskowy. Informacje podane w tym artykule, oparte na właściwych materiałach archiwalnych, z powodzeniem uzupełniają czy też potwierdzają dane zawarte w opracowaniach już poprzednio opublikowanych.

Jeszcze w maju 1926, po objęciu przez Piłsudskiego stanowiska ministra spraw wojskowych³ ukazał się rozkaz o powołaniu specjalnej Komisji Likwidacyjnej, zadaniem której było doprowadzić do: 1. Całkowitego zlikwidowania wszelkich operacji wojskowych; 2. Uporządkowania i ustalenia wszelkich strat powstałych wskutek ostatnich wypadków; 3. Ustalenia strat materialnych osób cywilnych;

¹ J. Rzepecki, *Wspomnienia i przyczynki historyczne*. Warszawa 1956, s. 41 — za „Kurierem Porannym” nr 134 z 16.V. 1926 — podaje 205 zabitych i 966 rannych; od siebie dodaje, że liczbę zabitych można podnieść do 300; W. Karbowski, *Wypadki majowe w 1926 r. Na marginesie wspomnień J. Rzepeckiego*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1959, nr 2, s. 374 — podaje 205 zabitych i 966 rannych; S. Arski, *My, pierwsza brygada*. Warszawa 1963, s. 432 — podnosi liczbę zabitych do z górą 800 i rannych 1500; A. Ajnenkiel, *Od „rządów ludowych” do przewrotu majowego*. Warszawa 1964, s. 310 — ponad 200 zabitych i 1000 rannych.

² W cyklu artykułów *Przed i po maju 1926 r.* M. Romeyko pisze, że w okresie międzywojennym gromadzono materiały do tych wydarzeń, ale publikacji nie było, nikt nie starał się wyjaśnić... „a już na pewno nikt nie ośmieliłby się — majem — interesować”. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1962, nr 4, s. 259.

³ Ministrem został mianowany 15.V.1926, zwolniony 4.VI.1926 i ponownie powołany dekretem prezydenta z 8.VI.1926. Funkcję tę sprawował do końca życia, tj. do maja 1935 równocześnie będąc generalnym inspektorem sił zbrojnych oraz dwukrotnie premierem (2.X.1926 — 27.VI. 1928 i 25.VII. — 4.XII.1930).

4. Uregulowania pomocy materialnej osobom, które ucierpiały wskutek działań operacyjnych; 5. Ustalenia obsady personalnej wyższych dowództw, uwzględniając ewentualne zmiany powstałe w obsadzie wskutek ostatnich wypadków. Wszystkie te czynności Komisja, na czele której stanął gen. Lucjan Żeligowski⁴, realizowała poprzez wydziały: Ia (strona niebieska), Ib (strona czerwona), II (ustalenie strat materialnych) i III (ustalenie obsady).

W czasie swojej działalności⁵ specjalnie powołany organ wytworzył odpowiednią ilość akt, które — po uporządkowaniu — zostały protokółarnie przekazane do Sztabu Generalnego. Pozostawały one do wiadomości najwyższych władz, ale nie rozpowszechniano ich treści. Dopiero obecnie, kiedy wszystkie materiały archiwalne z tych lat stały się dostępne szerokiemu ogółowi badaczy można przedstawić rzeczywisty przebieg wydarzeń w maju 1926 roku. Zadaniem niniejszego artykułu jest pokazanie jednego, ale — moim zdaniem — istotnego fragmentu działalności Komisji Likwidacyjnej. W oparciu o materiał archiwalny wytworzony przez tę instytucję ustalone zostały nazwy wszystkich jednostek wojskowych oraz imienne i liczebne straty poniesione w tych dniach.

*

W zachowanym sprawozdaniu Szefostwa Sanitarnego Okręgu Korpusu I — Warszawa została omówiona szczegółowo działalność służby sanitarnej w zakresie organizacji pogrzebu ofiar wypadków. Komenda Miasta powołała wówczas odpowiedni Komitet dla przeprowadzenia całego ceremoniału z tym związanego. Ze sprawozdania tego wynika, że wiele osób trudno było zidentyfikować i to zarówno z ofiar wojskowych, jak i cywilnych. Ostatecznie pogrzeb poległych odbył się 17 maja 1926. Na koszt z tym związane wydatkowano ogółem 14 450 zł.

Na podstawie materiałów archiwalnych ustalono udział poszczególnych jednostek w wypadkach majowych. Jak z nich wynika, w obronie prawowitej władzy państwowej stanęło wówczas 21 jednostek wojskowych, a mianowicie: Oddział Przyboczny Prezydenta Rzeczypospolitej⁶; 10, 56, 57, 58, 64, 68, 71 pułki piechoty; 30 pułk strzelców konnych; 14 pułk artylerii polowej; 1 i 7 dywizjony artylerii konnej; 1 pułk artylerii przeciwlotniczej; 1 pułk lotniczy; 17 pułk ułanów; oficerskie szkoły (Lotnicza, Inżynieryjna i Sanitarna); Wyższa Szkoła Wojenna oraz Szkoła Podchorążych Piechoty. Stronę Piłsudskiego reprezentowało wówczas 35 różnych instytucji i jednostek wojskowych: Ministerstwo Spraw Wojskowych⁷ i jego Od-

⁴ Lucjan Żeligowski (1865—1946), gen. broni, dowódca 4 dywizji strzelców zorganizowanej na Kubaniu; w październiku 1920 zajął Wilno i ogłosił tzw. Litwę Środkową; 27.XI.1925 — 5.V.1926 minister spraw wojskowych; w stan spocz. 1927; w czasie II wojny światowej na emigracji członek tzw. Rady Narodowej; 1946 powrócił do kraju.

⁵ Komisja Likwidacyjna miała zakończyć pracę do 15.VI. Por. Karbowski, op. cit., s. 374. Ponieważ do tego czasu nie uregulowano wszystkich spraw, jej działalność przedłużono do 15.VII.1926. Rozkaz MSWojsk. z 15.VI.1926.

⁶ Prezydentem był wówczas Stanisław Wojciechowski (1896—1953), działacz polityczny; 1919—1920 minister spraw wewnętrznych; 1922—1926 prezydent RP zmuszony do ustąpienia przez Piłsudskiego w maju. Bliższe szczegóły o sprawowaniu przez niego władzy w ostatnich dniach zob. Ajnenkiel, op. cit., s. 308.

⁷ Przewrót majowy poparła pewna grupa oficerów MSWojsk. Bliższe szczegóły zob. Rzepecki, op. cit., s. 47. Sam minister, gen. Juliusz Malczewski, stanął jednak po stronie rządowej i ostro zaprotestował przeciwko łamaniu praworządności. Wraz

dział Sztabowy, Kierownictwo Marynarki Wojennej; Dowództwo OK I; 1, 5, 7, 8, 9, 13, 21, 22, 31, 32, 33, 36, 37 — pułki piechoty; batalion manewrowy, jednostki 2 dyw. kaw.; 1 pułk szwoleżerów; 1 pułk strzelców konnych; 5, 7, 11 — pułki ułanów, 1 i 2 pułki artylerii polowej; 1 i 2 pułki saperów; 1 pułk łączności; dywizjon manewrowy, 29 pap.; batalion elektrotechniczny; 1 dywizjon samochodowy; batalion sanitarny; szkoła gazowa i Obóz Szkolny Wojsk Samochodowych⁸.

Strona rządowa

Nazwa jednostki	Straty w ludziach			
	zabici		ranni	
	ofic.	szereg.	ofic.	szereg.
Oddział Przyboczny	—	1	2	8
10 pp.	1	12	2	36
56 pp.	—	—	1	—
57 pp.	—	13	6	24
58 pp.	—	13	4	35
64 pp.	—	—	—	2
68 pp.	—	4	—	20
71 pp.	2	12	3	33
30 pułk strzelców konnych	—	1	1	6
17 pułk ułanów	—	1	1	2
14 pap.	—	—	—	6
1 dywizjon art. konnej	1	3	—	7
7 „ „ „ „	—	1	—	5
1 papł.	2	5	1	23
1 plotn.	2	3	4	15
Wyższa Szkoła Wojenna	2	3	4	6
Oficerska Szkoła Lotnicza	2	—	3	—
Oficerska Szkoła Inżynierii	5	1	4	12
Oficerska Szkoła Sanitarna	—	2	—	7
Szkoła Podchorążych Piech.	—	5	1	20
Wojskowy Instytut Geograf.	—	1	1	6
Razem	17	81	40	273

Dla celów ewidencyjnych każdy oddział walczący jednej czy drugiej strony po ustaniu działań sporządził spis imienny zabitych oraz rannych i przesłał do Komisji Likwidacyjnej. W tej komórce opracowano z kolei ogólny wykaz alfabetyczny strat poniesionych w wypadkach majowych, informując również o miejscu pochowania lub leczenia poszkodowanego.

W oparciu o zachowane materiały archiwalne można ustalić ogólne straty liczebne poszczególnych jednostek (zob. tabela).

z innymi członkami gabinetu w czasie wypadków był internowany w Wilanowie. Po zwolnieniu, 18 maja aresztowany ponownie i osadzony w Wilnie na Antokolu. Por. Romeyko, op. cit., s. 294.

⁸ Spis jednostek biorących udział w wypadkach majowych zob. też Karbowski, op. cit., s. 376—378.

Strona Piłsudskiego

Nazwa jednostki	Straty w ludziach			
	zabici		ranni	
	ofic.	szereg.	ofic.	szereg.
MSWojsk.	2	—	6	—
Oddział Sztabowy MSWojsk.	—	3	—	3
Kierownictwo Mar. Woj.	—	1	—	—
DOK I	—	1	—	—
1 pp.	—	6	1	9
5 pp.	—	10	—	—
7 pp.	—	—	2	10
8 pp.	1	—	—	1
9 pp.	—	2	—	—
13 pp.	1	3	2	16
21 pp.	—	3	2	11
22 pp.	1	4	3	18
31 pp.	—	2	—	3
32 pp.	—	1	—	1
33 pp.	—	—	—	2
36 pp.	—	12	1	22
37 pp.	—	9	3	30
Batalion manewrowy	2	2	—	8
Jednostki 2 dyw. kaw.	1	2	2	7
1 pułk szwoleżerów	—	19	2	55
1 pułk strzelców konnych	—	5	—	16
5 pułk ułanów	—	—	—	3
7 pułk ułanów	—	1	—	5
11 pułk ułanów	—	4	—	13
1 pap.	—	1	—	1
2 pap.	—	—	—	1
Dywizjon manewrowy 28 pap.	—	—	—	5
1 pułk saperów	—	2	—	1
2 pułk saperów kolejowych	—	—	—	1
1 pułk łączności	—	4	—	14
Batalion elektrotechniczny	—	1	—	1
1 dywizjon samochodowy	—	—	—	2
Batalion sanitarny	—	1	1	4
Szkoła Gazowa	—	—	—	1
Obóz Szkolny Wojsk. Sam.	—	—	1	—
Razem	8	99	26	267

Największe straty liczebne po stronie wojsk rządowych poniosły 10 i 58 pułki piechoty (48 zabitych i rannych). Z wojsk Piłsudskiego najpoważniejsze straty poniósł 1 pułk szwoleżerów (76 zabitych i rannych). Wśród ogólnej liczby 25 zabitych z kadry oficerskiej było: 2 podpułkowników, 3 majorów, 7 kapitanów, 9 poruczników i 4 podporuczników⁹. Grupa rannych to: 1 generał¹⁰, 8 majorów, 13 kapitanów, 34 poruczników i 10 podporuczników. Jak wynika ze sprawozdania

⁹ Ibidem, s. 374—375.

¹⁰ Felicjan Składkowski-Sławoj (1885—1959), gen. dyw., lekarz, 1914 wstąpił do Leg. Pol., po XI.1918 w wojsku polskim na różnych stanowiskach w służbie sanitarnej; 1923—1924 szef Dep. Sanitarnego, V. 1926 komisarz rządu m.st. Warszawy; minister spraw wewnętrznych do 1929; krótko (I—VI 1930) szef Administracji Armii, 1931 II wiceminister spraw wojskowych; od 1936 premier; po IX.1939 na emigracji.

Szefostwa Sanitarnego OK I — Warszawa, zabici wojskowi, w przeważającej większości zostali pochowani na cmentarzu wojskowym.

Omówione straty osobowe wojska powiększa jeszcze liczba zabitych i rannych cywilnych, wśród których znajdowali się robotnicy, pracownicy umysłowi, rzemieślnicy, kolejarze, szoferzy, studenci i uczniowie. W wypadkach majowych 1926 r. zginęły 164 osoby cywilne — w tym 30 kobiet. Rannych było 314 — w tym 50 kobiet. Ogólny bilans bezpowrotnych strat personalnych w tych dniach obrazuje zamieszczone zestawienie:

Wyszczególnienie	Straty		
	ofic.	szereg.	Razem
Strona rządowa	17	81	98
Strona Piłsudskiego	8	99	107
Nierozpoznani wojskowi	—	10	10
Razem straty wojskowe	25	190	215
Straty wśród osób cywilnych	—	—	164
Ogółem straty personalne		—	379

Z zestawienia wynika, że liczba rannych była stosunkowo wysoka, wojskowych — 606, cywilnych — 314, ogółem 920 osób. Przeważająca liczba poszkodowanych przebywała przez pewien okres czasu w szpitalach cywilnych i wojskowych.

*

Warto wspomnieć również o stratach i zniszczeniach materialnych poniesionych przez władze wojskowe i cywilne w okresie wypadków oraz pomocy udzielonej poszkodowanym. Brak jest szczegółowego materiału archiwalnego do ustalenia obrazu strat w materiale wojennym. Z zachowanej w CAW korespondencji wynika, że zniszczenia były dość duże. W specjalnym zarządzeniu z 22 maja 1926 szef Administracji Armii, gen. D. Konarzewski¹¹, polecił jednostkom wojskowym sporządzić spis poniesionych strat mobilizacyjnych w żywności, umundurowaniu, sprzęcie kwaterunkowym, paliwie, materiale sanitarnym i technicznym, sprzęcie taborowym i uzbrojeniu. Opracowane sprawozdania, poprzez odpowiednie władze okręgowe należało przysyłać do Ministerstwa Spraw Wojskowych. Ostateczne zestawienie tych strat w aktach archiwalnych nie zachowało się.

Brak danych nie pozwala na ustalenie zniszczeń w uzbrojeniu poszczególnych jednostek. Można jedynie ograniczyć się do podania informacji o stratach poniesionych w wyniku zaopatrzenia w broń Związku Strzeleckiego, który w czasie wypadków reprezentował stronę Piłsudskiego. Oddziały strzeleckie otrzymały z Komendy Miasta Warszawy oraz innych jednostek wojskowych w sumie: 1 ckm, 707 kb (franc., ros., niem.), 42 834 naboju do kb i 13 340 nb do km, z tego zwrócono: 242 kb, 22 638 naboju kb i 2 770 nb do km; pozostały sprzęt uległ zniszczeniu lub

¹¹ Daniel Konarzewski (1871—1935), gen. dyw., z armii ros.; w I Korpusie Pol.: od I.1919 jako pułkownik, a następnie gen. ppor. na froncie wschodnim, 1920—1922 zastępca dcy wojsk tzw. Litwy Środkowej, dca OGen. Białystok i OK I Warszawa; 14.XII.1925 mianowany szefem Administracji Armii i I wiceministrem spraw wojskowych; od 2.VI.1931 — inspektor armii Warszawa.

też dostał się w ręce innych osób cywilnych. W wyniku ogłoszonego wezwania do ludności o składzie broni i amunicji oraz przeprowadzonych rewizji w mieszkaniach cywilnych, do magazynów wojskowych między innymi zwrócono: 197 kb, 11 granatów, 1 bombę, 1 sztucer, 47 bagnatów, 10 szabel, 8 zapalników, 2386 naboji kb, 156 naboji rewolwerowych, 17 ładownic i 1 hełm. Z korespondencji Komisji Likwidacyjnej wynika, że oprócz tego jeszcze poważna ilość sprzętu uzbrojenia pozostawała u osób cywilnych¹².

Odpowiednie straty materialne poniosły też władze miejskie Warszawy. Szczegółowe przeanalizowanie materiałów, jakie napływały do Komisji Likwidacyjnej, pozwala ustalić bezpośrednie szkody poniesione przez wydziały i instytucje miejskie — na 152 154 zł (zniszczenia w taborze miejskim, uszkodzenia zabudowań, chodników i jezdni, wybicia szyb, zerwania sieci elektrycznej, przekopane zieleńce). Oprócz tego straty pośrednie miasta (pozbawienie inspekcji handlowej wpływów z opłat dziennych na targowiskach, zmniejszenie wpływów w tramwajach itp.) wyniosły 282 574 zł.

Budżet wojskowy obciążony został jeszcze innymi wydatkami. W okresie wypadków majowych zarówno jedna, jak i druga strona walcząca rekwirowała cywilne samochody ciężarowe i osobowe. Po ustaniu działań właściciele zaczęli zgłaszać swe roszczenia do odszkodowań za zużycie pojazdów mechanicznych. W związku z tym Komisja Likwidacyjna musiała wypłacić 23 495 zł.

Powołana instytucja musiała też pomóc finansowo poszkodowanym osobom wojskowym i cywilnym. Szef Administracji Armii wydał w związku z tym odpowiednie zarządzenie, regulujące tryb postępowania przy udzielaniu zapomóg osobom wojskowym, ich rodzinom, wdowom po poległych i sierotom. Do udzielania pomocy materialnej upoważnione zostały wojskowe władze okręgowe. W sumie do ich dyspozycji Ministerstwo Spraw Wojskowych wyasygnowało 400 tys. zł¹³. Podział tej sumy był bardzo nierównomierny. Nie ulega wątpliwości, że największe straty poniosły rodziny wojskowe i cywilne z terenu Warszawy i dlatego DOK I otrzymało 100 tys. zł. Poważne straty personalne i materialne poniosły również jednostki z terenu OK VII Poznań i OK VIII Toruń, a przyznano im tylko odpowiednio 40 tys. i 30 tys. zł¹⁴.

*

Przedstawione w artykule dane liczbowe obrazują tylko pewien fragment spraw związanych z wypadkami majowymi 1926 roku. Omówiony został wycinek działalności Komisji Likwidacyjnej, którą powołano w celu naprawienia szkód wyrządzonych w tych dniach. Ale przecież nawet najaktywniejsza praca tej instytucji nie mogła wyrównać strat personalnych, poniesionych przez poszczególne jednostki wojskowe w bratobójczej walce. Sprawa ta jeszcze w dniach walki powodowała namiętne dyskusje i sprzeczki. Zwolennicy prawowitej władzy ostro zaprotestowali przeciwko prowadzonym działaniom i wyciąganiu konsekwencji w stosunku do

¹² W piśmie do Komisarjatu Bezpieczeństwa z 4.VI.1926 Komisja proponowała, by przeprowadzić wspólne poszukiwania nieprawnie posiadanej broni przez osoby cywilne. Szczególną uwagę należało zwrócić „na rejon Wilanów—Zawady—Siekierki—Czerniaków, gdzie odbywała się ostateczna likwidacja wypadków majowych”.

¹³ Równocześnie w swoim piśmie z 16.VI.1926 szef Administracji Armii informował, że wystąpił do Ministerstwa Skarbu o dodatkowe kredyty na zapomogi dla poszkodowanych w czasie wypadków majowych. Tak więc podana w treści suma w okresie późniejszym uległa zwiększeniu. Brak jednak danych, jaką sumę ostatecznie przyznano.

¹⁴ W czasie wypadków jednostki z tego terenu opowiedziały się po stronie rządowej (56, 57, 64, 68 pp, 14 pap, 7 dywizjon art. konnej, 17 pułk ułanów).

osób, które stanęły w obronie porządku państwowego¹⁵. Nie wpłynęło to jednak na decyzję podjętą przez głównego organizatora.

W sprawozdaniach Komisji Likwidacyjnej brak materiałów informujących o dokonanych, po wypadkach, zwolnieniach wśród kadry oficerskiej. Wiadomo jednak, że wielu wojskowych, którzy stanęli w opozycji do Piłsudskiego, po maju 1926 przeszło w stan spoczynku. W zbiorach archiwalnych CAW zachowały się dwa interesujące dokumenty. Jeszcze w lutym 1925 r. ówczesny szef Sztabu Generalnego, gen. dyw. Stanisław Haller¹⁶ przesłał do prezydenta RP wykaz generałów i pułkowników, którzy w latach 1925—1927 mieli przejść w stan spoczynku. Planowano, że w roku 1926 zostanie przeniesionych 4 generałów i 3 pułkowników¹⁷. Drugi dokument — to zestawienie oficerów, którzy zostali zwolnieni z czynnej służby w okresie 15.V. — 28.VII.1926. Wśród ogólnej liczby 108 wówczas zwolnionych było między innymi: 6 generałów¹⁸, 3 pułkowników, 16 podpułkowników, 17 majorów, 28 kapitanów, 34 poruczników, 2 podporuczników i 2 urzędników wojskowych. Oficjalnie nazywało się to zwolnieniem z powodu przekroczonego wieku, czy też na mocy orzeczenia sądowego. Wystarczy porównać jednak dwie listy generałów, z roku 1925 i 1926, ażeby zrozumieć mechanizm działania ówczesnych władz wojskowych. Zwolnieni przez Piłsudskiego generałowie to przecież ludzie, którzy w dniach majowych stanęli po stronie rządu. W większości wypadków tak też było z pułkownikami, podpułkownikami i majorami.

Jednak o wszystkich tych sprawach możemy mówić dopiero po wielu latach, kiedy materiały archiwalne z tego okresu zostały udostępnione badaczom.

¹⁵ W swoim telegramie do ministra spraw wojskowych, gen. Wł. Sikorski, jako dowódca okręgu korpusu VI-Lwów, wystąpił przeciwko wszelkim aresztowaniom wojskowych, którzy wypełniali swój obowiązek wobec konstytucji i prawa. Podobne stanowisko reprezentował również dowódca OK VIII-Toruń, gen. Jan Władysław Hubiszta.

¹⁶ Stanisław Haller (1872—1940), gen. dyw., z armii austr.; od II.1919 szef Sztabu DOGen. Kraków, zastępca i p.o.; szefa Szt. Gen., członek Rady Wojennej, 1921 inspektor armii nr V-Lwów; 1923—1925 szef Szt. Gen., zwolniony na własne żądanie; w czasie wypadków majowych przejściowo szef Szt. Gen.; w stan spocz. VII.1926.

¹⁷ Wykaz oficerów starszych wychodzących w stan spoczynku. CAW, Sztab Główny, Oddział I-Kancelaria, t. 145. Wśród generałów byli: L. Żeligowski, K. Horoszkiewicz, M. Zaruski i ks. biskup St. Gall.

¹⁸ Gen. broni — J. Haller i St. Szeptycki, gen. dyw. — St. Haller, S. Majewski i R. Lamezan Salins, gen. bryg. — T. Zachariasiewicz. CAW, Biuro Personalne (zespół w opracowaniu).